

Sygn. akt III USK 184/22

POSTANOWIENIE

Dnia 23 lutego 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Romualda Spyt

w sprawie z odwołania M. O. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
Oddziału w Jaśle

o zobowiązanie do zwrotu nienależnie pobranego zasiłku
chorobowego, opiekuńczego, macierzyńskiego i świadczenia rehabilitacyjnego,
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w dniu 23
lutego 2023 r.,

na skutek skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego w
Rzeszowie

z dnia 16 lutego 2022 r., sygn. akt IV Ua 47/21,

- 1. odmawia przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania,**
- 2. zasądza od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w
Jaśle na rzecz M. O. kwotę 240 (dwieście czterdzieści) zł tytułem
zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 25 października 2021 r. Sąd Rejonowy w Rzeszowie zmienił decyzję Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Jaśle z dnia 31 lipca 2018 r. w ten sposób, że stwierdził, iż odwołująca się M. O. nie jest zobowiązana do zwrotu zakwalifikowanych jako nienależnie pobrane: zasiłków chorobowych - za okresy od 2 lipca 2013 r. do 26 listopada 2013 r., od 26 listopada 2014 r. do 22 maja 2015 r., od 17 lipca 2015 r. do 20 grudnia 2015 r., od 26 grudnia 2015 r. do 20 września 2016 r., od 5 grudnia 2017 r. do 29 kwietnia 2018 r.,

zasiłków opiekuńczych - za okresy od 23 maja 2015 r. do 16 lipca 2015 r., od 21 grudnia 2015 r. do 25 grudnia 2015 r., od 10 października 2017 r. do 4 grudnia 2017 r., zasiłków macierzyńskich - za okresy od 27 listopada 2013 r. do 25 listopada 2014 r. i od 11 października 2016 r. do 9 października 2017 r., a także świadczenia rehabilitacyjnego za okres od 21 września 2016 r. do 10 października 2016 r. wraz z odsetkami w łącznej kwocie 472.361,39 zł.

Sąd Okręgowy w Rzeszowie, wyrokiem z dnia 16 lutego 2022 r., oddalił apelację organu rentowego od powyższego wyroku Sądu Rejonowego.

W sprawie ustalono, że M.O. zgłosiła się do ubezpieczeń społecznych w dniu 20 maja 2013 r. w związku ze wznowieniem działalności gospodarczej. W tym czasie była w ciąży. Od 2 lipca 2013 r. stała się niezdolna do pracy. Aż do kwietnia 2018 r. organ rentowy wypłacał odwołującej się świadczenia z ubezpieczeń społecznych: zasiłek chorobowy, opiekuńczy, macierzyński, świadczenie rehabilitacyjne. W związku ze zgłoszeniem przez M. O. wniosku o wypłatę zasiłku opiekuńczego od 21 maja 2018 r. organ rentowy przeprowadził kontrolę mającą na celu weryfikację zasadności podlegania ubezpieczeniom z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej w okresie od 20 maja 2013 r. Następnie decyzją z 23 lipca 2018 r. Zakład stwierdził, że M. O. nie podlega od 20 maja 2013 r. ubezpieczeniom społecznym jako osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą. Wyrokiem z dnia 23 maja 2019 r., w sprawie IV U 1262/18, Sąd Okręgowy w Rzeszowie oddalił odwołanie M. O. od tej decyzji organu rentowego. Uznał, że odwołująca się nie miała zamiaru prowadzenia zawodowej działalności gospodarczej, w sposób ciągły i zorganizowany, w celach zarobkowych, zatem nie podlega z tego tytułu ubezpieczeniom społecznym. W konsekwencji powyższego, organ rentowy zaskarżoną decyzją zobowiązał M. O. do zwrotu wypłaconych jej świadczeń, które zakwalifikował jako nienależnie pobrane, wraz z odsetkami w łącznej kwocie 472.361,39 zł.

Sąd Okręgowy zauważył, że żądanie zwrotu nienależnego świadczenia z ubezpieczenia społecznego uzasadnione jest tylko wobec osoby, która otrzymała świadczenie bez podstawy prawnej, i tylko wówczas, gdy miała świadomość, że wypłacone świadczenie jej się nie należy (art. 84 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z

2022 r., poz. 1009 ze zm.; dalej ustawa systemowa). Taka jednak okoliczność, w ocenie Sądu Okręgowego, w niniejszej sprawie nie zachodzi. Sąd, powołując się na orzecznictwo Sądu Najwyższego, podkreślił, że sytuacja, gdy najpierw organ rentowy wypłacał ubezpieczonej w długim okresie świadczenia ze spornego tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym a dopiero wskutek ewidentnie spóźnionych ocen zanegował podleganie ubezpieczeniom społecznym, z których wypłacił co najmniej *prima facie* kontrowersyjnie wysokie świadczenia, nie stanowi uzasadnionej podstawy do zakwestionowania wypłaconych świadczeń jako świadczeń nienależnych w rozumieniu art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej.

W skardze kasacyjnej od powyższego wyroku organ rentowy zarzucił:

I. naruszenie przepisów prawa procesowego:

(-) art. 365 k.p.c. w związku z art. 366 k.p.c., polegające na naruszeniu zasady związania Sądu orzeczeniem innego Sądu i powagi rzeczy osądzonej (tu: wyroku Sądu Okręgowego w Rzeszowie z dnia 23 maja 2019 r., IV U 1262/18), albowiem prawomocnym orzeczeniem dokonana została ocena tytułu do ubezpieczeń społecznych w aspekcie pozorności wykazywanego tytułu do ubezpieczeń, w realizacji nadrzędnego celu, jakiemu to działanie przyświecało w postaci uzyskania świadczeń z ubezpieczenia społecznego; podstawą rozstrzygnięcia była więc także naganna postawa odwołującej się, kreującej i utrzymującej nieistniejący, bo pozorowany, tytuł do ubezpieczeń społecznych, wyłącznie z zamiarem uzyskania nienależnych świadczeń; pomimo to, te same zachowania stały się jednak przedmiotem ponownej oceny w zaskarżonym orzeczeniu i odmiennie niżli w prawomocnym i wiążącym Sąd orzeczeniu z dnia 23 maja 2019 r. - w sprawie immamentnie związanej z rozpatrywaną sprawą; choć moc wiążąca dotyczy tylko orzeczenia sądu, nie zaś jego uzasadnienia, to oczywiste jednak jest, że związanie orzeczeniem rozciąga się na te ustalenia faktyczne zawarte w jego uzasadnieniu, na podstawie których bezpośrednio sąd indywidualizował normę prawną, czemu dał wyraz w rozstrzygnięciu, ta okoliczność zaś, również co do złej wiary, choćby w stopniu zamiaru ewentualnego, wiązała już Sąd wydający skarżone orzeczenie na zasadzie art. 365 k.p.c.;

II. naruszenie przepisów prawa materialnego:

(-) art. 84 ust. 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej w związku z art. 66 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (jednolity tekst: Dz.U. z 2022 r., poz. 1732 ze zm.), polegające na ich błędnej wykładni polegającej na nieuprawnionym wyprowadzeniu z treści tych przepisów, dodatkowo, nieokreślonej przez ustawodawcę przesłanki, a której spełnienie pozwalałoby ekskulpować pobierającego nienależne mu świadczenia w sytuacji, gdy przepis „w ocenie wprowadzenia w błąd organu i oceny działań pobierającego świadczenia w złej wierze, nie zawiera w swej treści takiego elementu”, pozwalającego na uznanie wykładni Sądu drugiej za trafną; interpretacja przyjęta przez Sąd, zakłada że skoro organ rentowy następnie, nie zaś przed uruchomieniem wypłat świadczeń, ocenił tytuł do ubezpieczeń jako pozorny i fikcyjnie wykreowany w celu wadliwego uzyskania świadczeń z ubezpieczenia społecznego, to złej wiary pobierającemu nienależne świadczenia przypisać nie można, bo organ rentowy dokonywał „bezrefleksyjnych” wypłat świadczeń krótkoterminowych, nie kwestionując w długim okresie czasu tytułu odwołującej się do ubezpieczeń, czym miał ją milcząco utwierdzić w słuszności obiektywnie bezprawnego postępowania, podczas gdy:

(-) po pierwsze, organ rentowy nie ma prawnej ani faktycznej możliwości odmowy przyjęcia zgłoszenia do ubezpieczeń społecznych i w konsekwencji opłaconej składki na ubezpieczenia społeczne,

(-) po wtóre, to w istocie beneficjent nienależnie pobranych świadczeń aż do czasu ukończenia postępowania przed właściwym Sądem (tu przed Sądem Okręgowym w Rzeszowie w sprawie IV U 1262/18) bezpodstawnie utrzymuje, że posiada ważny tytuł do ubezpieczeń społecznych, pomimo że tytuł ten okazał się być od początku być jedynie pozorowanym,

(-) po trzecie, to pozorne utrzymywanie nieistniejącego tytułu pozostawało w ścisłej korelacji z bezpośrednim zamiarem obejmującym pozyskanie nienależnych świadczeń i podporządkowane było właśnie temu jednemu celowi, co w konsekwencji oznacza że wypłata świadczeń w takim przypadku jest następstwem wprowadzenia organu rentowego w błąd przez pobierającego nienależne mu świadczenia - działającego świadomie lub co najmniej w zamiarze ewentualnym -

co wskazuje na ziszczenie się przesłanek wynikających właśnie z art. 84 ust. 1 i 2 ustawy systemowej,

(-) po czwarte, organ rentowy uprawniony jest do kontrolowania ważności tytułu do ubezpieczeń społecznych w każdym czasie (co zresztą zgodnie przyjmowane jest w judykaturze), natomiast ocena tytułu po upływie pewnego czasu i związane z tym żądanie zwrotu nienależnie pobranych świadczeń zostało przez ustawodawcę ograniczone terminem przedawnienia wynikającym z art. 84 ust. 3 ustawy systemowej, a więc zarzut oceny tytułu do ubezpieczeń społecznych po pewnym czasie pozostaje bez znaczenia dla oceny braku istnienia złej woli po stronie pozorującego tytuł do ubezpieczeń; opóźniona weryfikacja tytułu, w zakresie żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, może odnosić skutek, ale tylko taki, jaki ustawa wiąże z upływem terminów przedawnienia - przy oczywiście deklaratywnym charakterze decyzji organu rentowego.

We wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania skarżący stwierdził, że w niniejszej sprawie występuje istotne zagadnienie prawne związane ze stosowaniem normy art. 84 ust. 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej:

Czy norma art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej, w sytuacji związania sądu orzekającego w sprawie o zwrot nienależnie pobranych świadczeń (na zasadzie art. 365 i 366 k.p.c.), oceną innego sądu tak co do pozorności wykreowanego tytułu ubezpieczenia, braku jego istnienia, jak i kategorycznie jednoznacznej i zarazem nagannej postawy osoby pozorującej tytuł ubezpieczenia w zamiarze bezprawnego wyzyskania systemu ubezpieczeń społecznych ze szkodą dla wspólnoty ryzyka, pozwala na przyjęcie takiej wykładni, w ramach której możliwe jest twierdzenie o istnieniu przesłanki egzoneracyjnej, np. w postaci enigmatycznej „bezrefleksyjności dokonywania przez organ wypłat świadczeń nienależnych”, mimo że takiej przesłanki ustawodawca w komentowanych przepisach w ogóle nie sformułował, a w konsekwencji, czy możliwe jest badanie istnienia złej wiary osoby, która pobrała *prima facie* nienależne jej świadczenia w przypadku, gdy naganna ocena działań tej osoby (bo podjętych w zamiarze uzyskania nienależnych świadczeń) już została dokonana, tyle że w innym prawomocnie zakończonym postępowaniu, od którego wyniku uzależniono zresztą wynik postępowania w sprawie o świadczenie nienależnie pobrane?

Skarżący podkreślił, że w kwestii zasadniczej zagadnienie to dotyczy nie tylko kwestii oceny tego, czy z treści art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej da się dekodować istnienie przesłanki egzoneracyjnej, pomimo że ustawodawca takiej tam nie sformułował. Zagadnienie obejmuje też nie tylko wpływ samego wyniku postępowania w przedmiocie podlegania ubezpieczeniom społecznym na inne postępowanie w przedmiocie żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń co do braku istnienia tytułu ubezpieczenia, ale dotyczy ustalenia zakresu związania, tj. czy tylko powyższym stwierdzeniem (o niepodleganiu ubezpieczeniom społecznym) czy również i ustaleniami poczynionymi w postępowaniu dotyczącym oceny tytułu ubezpieczenia, w którym w sposób jednoznaczny i wyraźny akcentowany jest aspekt naruszenia przez daną osobę zasad współżycia społecznego, w kontekście podjętych przez nią działań z zamiarem uzyskania możliwie najwyższych i nienależnych jej świadczeń i z pokrzywdzeniem wspólnoty ryzyka, czego nie da się pominąć gdy sprawy zawisłe przed dwoma różnymi sądami tak silnie pozostają ze sobą w związku, właśnie w kwestii naruszenia zasad współżycia społecznego i istnienia złej wiary rzekomego ubezpieczonego. Dostrzeżenie powyższego pozwala zdekodować normę prawną zindywidualizowaną przez sąd w postępowaniu, od którego wyniku uzależniony został los innego postępowania, zaś zdekodowanie tej normy dokonywane jest nie tylko z samej sentencji orzeczenia, ale i w oparciu o treść uzasadnienia, co dokonywane jest nie tylko z samej sentencji orzeczenia, ale i w oparciu o treść uzasadnienia, co w ostateczności przekładać się powinno na moc wiążącą co do tych ustaleń, na podstawie których indywidualna norma prawna została przez sąd dookreślona.

Odwołująca się, w odpowiedzi na skargę, wniosła o wydanie postanowienia o odmowie przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej i zasądzenie od skarżącej na swoją rzecz kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stosownie do art. 398⁹ § 1 k.p.c., Sąd Najwyższy przyjmuje skargę kasacyjną do rozpoznania, jeżeli w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne (pkt 1), istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne

wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów (pkt 2), zachodzi nieważność postępowania (pkt 3) lub skarga jest oczywiście uzasadniona (pkt 4).

Istotnym zagadnieniem prawnym w rozumieniu art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c., na występowanie którego powołuje się skarżący, jest zagadnienie nowe, nierozwiązane dotąd w orzecznictwie, którego rozstrzygnięcie może przyczynić się do rozwoju prawa. W konsekwencji nie można uznać, że w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne (art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c.), jeśli Sąd Najwyższy zajął już stanowisko w kwestii przedstawianej w skardze i wyraził swój pogląd we wcześniejszych orzeczeniach (por. postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 16 stycznia 2003 r., I PK 230/02, OSNP - wkładka 2003 nr 13, poz. 5; z dnia 10 marca 2010 r., II UK 363/09, LEX nr 577467; z dnia 12 marca 2010 r., II UK 400/09, LEX nr 577468; z dnia 19 stycznia 2012 r., I UK 328/11, LEX nr 1215423; z dnia 19 marca 2012 r., II PK 294/11, LEX nr 1214578).

Pytanie skarżącego zmierza do uzyskania odpowiedzi, czy naganna ocena zachowania ubezpieczonej w uzasadnieniu prawomocnego wyroku, który stwierdza niepodleganie przez nią ubezpieczeniom społecznym, przyjmując przy tym, że, zgłaszając się do ubezpieczeń społecznych, ubezpieczona naruszyła zasady współżycia społecznego wobec zamiaru uzyskania możliwie najwyższych i nienależnych jej świadczeń i z pokrzywdzeniem wspólnoty ryzyka, ma moc wiążącą (art. 365 § 1 k.p.c.) w sprawie o zwrot nienależnego świadczenia na podstawie art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje zapatrywanie, że wynikająca z art. 365 § 1 k.p.c. moc wiążąca wyroku dotyczy związania sentencją, a nie uzasadnieniem wyroku innego sądu, czyli przesłankami faktycznymi i prawnymi przyjętymi za jego podstawę, gdyż zakresem prawomocności materialnej jest objęty tylko ostateczny wynik rozstrzygnięcia, a nie jego przesłanki (por. orzeczenia Sądu Najwyższego: z dnia 16 lutego 1937 r., C II 2507/36, OSP 1937, poz. 727; z dnia 18 lutego 1937 r., C III 833/36, RPEiS 1937 r., Nr 3, poz. 621; z dnia 13 stycznia 2000 r., II CKN 655/98, LEX nr 51062; z dnia 23 maja 2002 r., IV CKN 1073/00, LEX nr 55501; z dnia 8 czerwca 2005 r., V CK 702/04, LEX nr 402284; z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 110/07, LEX nr 488981; z dnia 15 listopada 2007 r., II CSK 347/07, LEX nr 345525; z dnia 22 czerwca 2010 r., IV CSK 359/09, OSNC

2011 nr 2, poz. 16). Należy jednak zauważyć, że, choć co do zasady, moc wiążąca wyroku dotyczy związania jego sentencją, nie zaś uzasadnieniem, ale bywa tak, że na podstawie brzmienia samej tylko sentencji wyroku nie sposób jest zidentyfikować nie tylko stosunku prawnego, z którego wynikało rozstrzygnięcie nim roszczenie, ale także wszystkich charakterystycznych dla niego aspektów, różniących go od innych stosunków tego samego rodzaju. Stąd odwołanie się do samej sentencji wyroku często nie wystarcza do wyznaczenia granic powagi rzeczy osądzonej, jaką należy mu przypisać i z tego samego powodu nie wystarcza też do określenia właściwej mu mocy wiążącej. Szczególnie przy orzeczeniach oddalających powództwo lub wniosek w postępowaniu nieprocesowym, gdy z sentencji nie wynika zakres przedmiotowy rozstrzygnięcia, doniosłe i wiążące mogą być również motywy rozstrzygnięcia zawarte w uzasadnieniu orzeczenia, szczególnie ustalenia prejudycjalne sądu, prowadzące do oddalenia powództwa lub wniosku (porównaj między innymi orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005 r., I CK 217/05, LEX nr 187004; z dnia 15 lutego 2007 r., II CSK 452/06, LEX nr 274151; z dnia 8 marca 2010 r., II PK 258/09, LEX nr 589980; z dnia 29 września 2011 r., IV CSK 652/10, LEX nr 1129162). Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 czerwca 2009 r., II PK 302/08 (OSNP 2011 nr 3-4, poz. 34) podkreślił, że treść prawomocnego orzeczenia, o którym stanowi art. 365 § 1 k.p.c., stanowi treść wyrażonej w nim indywidualnej i konkretnej normy prawnej, w tym zwłaszcza zakres jej obowiązywania (związania stron i sądów). Często nie jest ona i z obiektywnych względów nie może być w pełni wysłowiona w sentencji orzeczenia. Z tego względu ustalenie tej treści, a przede wszystkim zakresu związania prawomocnym wyrokiem, wymaga niejednokrotnie wykładni orzeczenia w świetle sporządzonego do niego uzasadnienia, a w braku pisemnego uzasadnienia w świetle odtworzonego (np. na podstawie akt sprawy) rozumowania sądu, który wydał badane rozstrzygnięcie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 25 lutego 1998 r., II UKN 594/97, OSNAPiUS 1999 nr 1, poz. 37, orzeczenia Sądu Najwyższego: z 17 marca 1950 r., Wa.C. 339/49, OSN 1951 nr III, poz. 65, z 18 czerwca 1955 r., III CR 199/54, OSN 1956 nr 4, poz. 100). Wskazana metoda określenia zakresu związania prawomocnym orzeczeniem, o którym stanowi art. 365 § 1 k.p.c., jest analogiczna do przyjętej w orzecznictwie sądowym metody

ustalania granic powagi rzeczy osądzonej, normowanej w art. 366 k.p.c. Ten kierunek wykładni potwierdza pogląd wyrażony w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 2003 r., III CZP 97/02 (OSNC 2003 nr 12, poz. 160), w myśl którego sąd nie jest związany ustaleniami wynikającymi z uzasadnienia orzeczenia w takim zakresie, w jakim nie miały one znaczenia dla rozstrzygnięcia. Jest natomiast związany wskazanymi w uzasadnieniu ustaleniami mającymi wpływ na końcowe rozstrzygnięcie, w szczególności ustaleniami prejudycjalnymi, których skutkiem było wydanie określonego wyroku lub postanowienia orzekającego co do istoty sprawy.

Zgodnie z art. 84 ust. 2 ustawy systemowej, za kwoty nienależnie pobranych świadczeń uważa się świadczenia wypłacone mimo zaistnienia okoliczności powodujących ustanie prawa do świadczeń albo wstrzymanie ich wypłaty w całości lub w części, jeżeli osoba pobierająca świadczenie była pouczone o braku prawa do ich pobierania (pkt 1), jak też świadczenia przyznane lub wypłacone na podstawie nieprawdziwych zeznań lub fałszywych dokumentów albo w innych przypadkach świadomego wprowadzania w błąd organu wypłacającego świadczenia przez osobę pobierającą świadczenia (pkt 2). Syntezy poglądów judykatury i doktryny dotyczących przesłanek uznania świadczenia za nienależnie pobrane w myśl przywołanego przepisu (co wywołuje obowiązek ich zwrotu na podstawie ustawy systemowej) na tle aktualnie obowiązujących i wcześniejszych regulacji prawnych dokonał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 30 stycznia 2019 r., I UK 416/17 (OSNP 2019 nr 7, poz. 90). Podstawowym warunkiem uznania, że wypłacone świadczenie podlega zwrotowi w myśl art. 84 ust. 2 pkt 1 ustawy systemowej jest po pierwsze, brak prawa do świadczenia oraz po drugie, świadomość tego osoby przyjmującej to świadczenie, płynąca ze stosownego pouczenia. Obie te przesłanki wystąpić muszą w trakcie pobierania świadczenia, a nie po zaprzestaniu jego wypłaty. Organ rentowy może domagać się zwrotu nienależnie pobranego świadczenia tylko wówczas, gdy ubezpieczonemu można przypisać złą wolę. Obowiązek zwrotu obciąża tylko tego, kto przyjął świadczenie w złej wierze wiedząc, że mu się nie należy, co dotyczy zarówno osoby, która została pouczone o okolicznościach, w jakich nie powinna pobierać świadczeń (ust. 2 pkt 1 ustawy systemowej), jak też tej osoby, która uzyskała świadczenia na podstawie nieprawdziwych zeznań lub dokumentów, albo w innych przypadkach świadomego

wprowadzenia w błąd instytucji ubezpieczeniowej (art. 84 ust. 2 pkt 2 tej ustawy). W prawie ubezpieczeń społecznych „świadczenie nienależnie pobrane”, to nie tylko „świadczenie nienależne” (obiektywnie, np. wypłacane bez podstawy prawnej), ale także „nienależnie pobrane”, a więc pobrane przez osobę, której można przypisać określone cechy dotyczące stanu świadomości (woli) lub określone działania (zaniechania; por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2020 r., I UK 98/19, LEX nr 3067436). Świadomość nienależności świadczenia może mieć źródło w pouczeniu udzielonym przez organ rentowy co do okoliczności powodujących konieczność zwrotu świadczenia bądź też może wynikać z zawinionego działania osoby, która spowodowała wypłatę świadczeń. Przyjmuje się, że świadomym wprowadzeniem w błąd jest umyślne działanie świadczeniobiorcy, które ma postać zamiaru bezpośredniego lub zamiaru ewentualnego. W rozumieniu art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej, błąd stanowi następstwo świadomego działania pobierającego świadczenie, determinowanego wolą wywołania przekonania po stronie organu, że zostały spełnione warunki nabycia prawa do świadczenia lub świadczenia o określonej wysokości. Ów błąd wiąże się zawsze z pierwotną wadliwością rozstrzygnięć organu rentowego lub odwoławczego, z etapem ustalania prawa do świadczeń, a jego istotną cechą konstrukcyjną, odróżniającą od innych uchybień, jest istnienie fałszywego wyobrażenia organu o stanie uprawnień ubezpieczonego, wywołanego na skutek świadomego zachowania osoby pobierającej świadczenie (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 16 grudnia 2008 r., I UK 154/08, OSNP 2010 nr 11-12, poz. 148; z dnia 5 kwietnia 2001 r., II UKN 309/00, OSNP 2003 nr 2, poz. 44; z dnia 8 stycznia 1999 r., II UKN 406/98, OSNAPiUS 2000 nr 5, poz. 196; z dnia 29 lipca 1998 r., II UKN 147/98, OSNAPiUS 1999 nr 14, poz. 471; z dnia 14 kwietnia 2000 r., II UKN 500/99, OSNAPiUS 2001 nr 20, poz. 623; z dnia 9 marca 2012 r., I UK 335/11, LEX nr 1212052; z dnia 27 stycznia 2011 r., II UK 194/10, LEX nr 786392; z dnia 20 maja 2004 r., II UK 385/03, OSNP 2005 nr 2, poz. 25; z dnia 9 lutego 2017 r., II UK 699/15; LEX nr 2255424).

W orzecznictwie sądowym utrwalony jest też pogląd, że jeżeli organ rentowy na podstawie nieudokumentowanego wniosku lub na podstawie stanu faktycznego niewyjaśnionego wskutek własnych zaniedbań przyzna wnioskodawcy świadczenia, do których prawo nie istnieje, wadliwość ta i jej konsekwencje materialne nie mogą

być uznane za wynik sprzecznej z prawem działalności wnioskodawcy ani za objaw złej woli z jego strony, nie mogą więc stanowić podstawy do obciążenia świadczeniobiorcy obowiązkiem zwrotu niesłusznie wypłaconej sumy (wyroki Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z dnia 13 października 1966 r., I TR 693/66, niepublikowany i z dnia 11 stycznia 1966 r., III TR 1492/65, OSPiKA 1966 Nr 10, poz. 247; uchwały Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 1984 r., III UZP 20/84, OSNCP 1985 nr 1, poz. 3, z glosą S. Płażka, Palestra 1986 nr 9, s. 86 i z dnia 11 września 2008 r., III UZP 1/08, OSNP 2009 nr 7-8, poz. 101 z glosą P. Połczyńskiego, Monitor Prawa Pracy 2009 nr 2 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 1977 r., II UR 5/77, OSNCP 1978 nr 2, poz. 37; z dnia 10 grudnia 1985 r., II URN 207/85; PiZS 1986 nr 3, s. 71; z dnia 16 lutego 1987 r., II URN 16/87, PiZS 1988 nr 6; z dnia 26 czerwca 1985 r., II URN 98/85, OSNCP 1986 nr 4, poz. 59; z dnia 20 listopada 2001 r., II UKN 617/00, OSNP 2003 nr 16, poz. 389). Wzorzec normatywny zawarty w art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej wymaga świadomego wprowadzenia w błąd, a więc zorientowany został na przeżycia psychiczne ubezpieczonego polegające, po pierwsze, na świadomości, że pobierane świadczenia są nienależne, a po drugie, że podjęte działania zmierzają do wprowadzenia w błąd organu rentowego. Bez kumulatywnego ziszczenia się tych dwóch przesłanek nie można twierdzić, że doszło do wypełnienia dyspozycji art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2019 r., I UK 416/17, OSNP 2019 nr 7, poz. 90).

Przedstawione orzeczenia Sądu Najwyższego wyjaśniają zakres związania sądu prawomocnym wyrokiem zapadłym w innej sprawie (art. 365 § 1 k.p.c.), wskazując, że sąd jest związany ustaleniami wynikającymi z uzasadnienia prawomocnego wyroku w innej sprawie w takim zakresie, w jakim mają one wpływ na końcowe rozstrzygnięcie, w szczególności ustaleniami prejudycjalnymi, których skutkiem było wydanie określonego wyroku lub postanowienia orzekającego co do istoty sprawy.

Z podstawy faktycznej zaskarżonego wyroku (którą Sąd Najwyższy jest związany na mocy art. 398¹³ § 2 k.p.c.) wynika jedynie ocena Sądu (w sprawie IV U 1262/18), że odwołująca się nie miała zamiaru prowadzenia działalności gospodarczej w sposób ciągły i zorganizowany, w celach zarobkowych. Oznacza to

ocenę prawną podjętej (jednak) przez odwołującą się działalności z perspektywy wypracowanych przez judykaturę kryteriów, czyli w kontekście przesłanki zorganizowanego charakteru działalności gospodarczej, jej ciągłości i nastawienia na osiąganie zarobku (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2017 r., II UK 98/16, LEX nr 2307127 czy z dnia 13 września 2016 r., I UK 455/15, LEX nr 2122404 i powołane tam orzeczenia, z najnowszego orzecznictwa wyroki: z dnia 27 stycznia 2021 r., II USKP 5/21, LEX nr 3119601; z dnia 11 lutego 2021 r., II USKP 21/21, LEX nr 3119631 i z dnia 21 kwietnia 2021 r., II USKP 43/21, OSNP 2022 nr 9, poz. 89). Tak więc to nie „naganna postawa odwołującej się, kreującej i utrzymującej nieistniejący, bo pozorowany, tytuł do ubezpieczeń społecznych, wyłącznie z zamiarem uzyskania nienależnych świadczeń”, ale ocena prawna podjętej działalności, zadecydowała o wyniku sprawy IV U 1262/18. Owszem, na tego rodzaju ocenie prawnej zaważyć może stwierdzana intencyjność działań polegających na pozorowaniu prowadzenia działalności gospodarczej w celu uzyskania świadczeń z ubezpieczenia społecznego, ale tylko jako jedna z przesłanek tej oceny, a to nie wiąże sądu orzekającego w innej sprawie.

Przywołane wyżej orzecznictwo Sądu Najwyższego wyjaśnia również rozumienie pojęcia „świadome wprowadzenie w błąd organu rentowego” z art. 84 ust. 2 pkt 2 ustawy systemowej, które jest nakierowane na świadomość świadczeniobiorcy, że pobiera nieprzysługujące mu świadczenie, przyznane na skutek świadomego wywołania wobec organu rentowego fałszywego wyobrażenia o przysługujących mu uprawnieniach. Przekładając to na realia niniejszej sprawy, chodzi o świadomość, że podjęta aktywność zawodowa nie wypełnia warunków prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej stanowiącej tytuł do ubezpieczeń społecznych, o którym mowa w art. 6 ust. 1 pkt 5 ustawy systemowej, natomiast służy jedynie uwiarygodnieniu się przed organem rentowym na wypadek zgłaszanych wątpliwości.

Mając powyższe na uwadze, Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398⁹ oraz art. 108 § 1 i art. 98 § 1 k.p.c. w związku art. 398²¹ k.p.c. w związku z § 10 ust. 4 pkt 2 w związku z § 9 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. z 2018 r., poz. 1800 ze zm.).

.